

ABU BAKR AR-ROZIYNING “FALSAFIY HAYOT TARZI” ASARIDA SUQROT HAYOTINING YORITILISHI

Safarov Maqsudali Kamol o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida assistenti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada biz Abu Bakr ar-Roziyning “Falsafiy hayot tarzi” asari orqali Suqrotning ikki xil hayoti orqali insonlarda falsafiy turmush tarzi qanday bo'lishi kerakligi haqida mulohazalar yuritdik. Maqolada Suqrot hayotidan misollar keltirilgan bo'lib, uning hayotidagi yutuq va kamchiliklar bayon qilingan. Shuningdek Suqrotning oddiyligining sababi, nega bunday oddiy hayot kechirgani yoritilgan.

Kalit so'zlar. *Suqrot, Aristofan, falsafiy hayot, relativizm, epistemologiya, platon, Ksenafon.*

АННОТАЦИЯ

В этой статье мы рассмотрели, каким должен быть философский образ жизни у людей, через две разные жизни Сократа через работу Абу Бакра ар-Рази «Философский образ жизни». В статье приведены примеры из жизни Сократа, описаны его достижения и недостатки. Также объясняется причина простоты Сократа, почему он прожил такую простую жизнь.

Ключевые слова. *Сократ, Аристофан, философская жизнь, релятивизм, теория познания, Платон, Ксенафон.*

ABSTRACT

In this article, we looked at what a philosophical lifestyle should be for people through the two different lives of Socrates through the work of Abu Bakr al-Razi, The Philosophical Way of Life. The article gives examples from the life of Socrates, describes his achievements and shortcomings. It also explains the reason for Socrates' simplicity, why he lived such a simple life.

Keywords. *Socrates, Aristophanes, philosophical life, relativism, epistemology, Plato, Xenaphon.*

KIRISH

Ar-Roziy o'zining xulq atvorini Surqorniki bilan taqqoslash orqali himoya qilgan ar-Roziy shuningdek, aytilmagan shubha gumonlarga ham qarshi turishi kerak edi, bular jamiyat e'tiqodiga rahna solar edi. Uning bu ko'rinmas ayblovdan uni hech

qachon oshkora aytilishiga yo‘l qo‘ymasdan butunlay oqlay olishi ar-Roziy bu risolani qanchalik uddaburonlik bilan yaratganligining dalilidir. Bu keyinchalik ma‘lum bo‘ladiki, u bunga falsafa sohasini kengaytirish, va uni eskicha ko‘rinish (yarim-axloqiy, yarim metafizik) dan yangicha yo‘lga olib chiqish orqali erishadi. Va bu risolaning biz uchun bo‘lgan ahamiyatining bir qismi xolos.

Istedodli komik shoir Aristofan Suqrotning hatti-harakatlari ustidan mazax qilar edi va Suqrot bunga qarshi kurashishiga to‘g‘ri kelar edi, xuddi shu kabi ar-Roziy ham nomlari ma‘lum bo‘lmagan zamondoshlarining tuhmat va bo‘xtonlariga qarshi kurashishiga to‘g‘ri keladi.”Suqrot uchun, Aristofanning ayblovlari uning afinalik izdoshlari qalbida shubha gumonlarni uyg‘otdi. Ko‘rinib turibdiki, u hech qachon bu shubhalarni tinchlantirishga qodir emas edi, u hatto o‘z o‘ziga bergan javoblarida ham buni tan olishga majbur bo‘lgan, agar biz Platon va Ksenofonlarga ishonadigan bo‘lsak xuddi shunday bo‘lgan. Biroq bu ikkala faylasuflar o‘zlarining boshqa asarlarida Suqrotning xotirasini himoya qilishgan”[1;3].

O‘zining qizg‘in tabiati tufayli ar-Roziy o‘zini himoya qilish uchun, Suqrot va uning yakkalanib zodiy hayot kechirishni odamlarga qo‘shilish va siyosiy faoliyat bilan shug‘ullanishga o‘tganligi haqida gapiradi, biz uning namoyishiga ishtiyoq bilan o‘tamiz. Bu qo‘lyozmada, ar-Roziy falsafaga ergashish uchun jo‘shqinlik bilan iltijo qiladi, va Musulmonlar buni mensimasligiga qaramasdan bu faoliyatini davom ettiradi. O‘zining raqiblariga bergan javoblari bizni falsafiy siyosatning ibtidosi tomon yetaklaydi. Bu kuzatuvlarni aniqroq va ishonarliroq qilish uchun, men Falsafiy hayot kitobining asosiy mulohazalarini tahlil qilib chiqishni va ar-Roziyning keng siyosiy ta‘limotini e‘tirof etilishining sababini o‘rganib chiqishni xoxlardim.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Suqrot ongning subyektiv bilangina emas, balki uning obyektiv ma‘no mohiyatini ham ochib berdi. Inson o‘z ongining mohiyatini, hayotini, o‘zligini bilish asosida boshqalarni, dunyoning hayotini, hayotining ma‘nosini bilib boradi, deydi. Suqrot o‘z fikriy boshqaruvi bilan haqiqat, adolat haqidagi eski qarashlarini yangicha tahlil qildi. Uningcha, adolat davlat tizimi tomonidan olib boriladigan fikri yaxshilikdir. Suqrot yaxshilik, adolat kabi qaror qabul qilish mazmunini ochib berishga urinib ko‘rdi. Faylasuf falsafasining negizida inson, uning umri, maqsadlari, adolatli jamiyatga intilish yotadi. U ezgulik vakilini odamlar bilan suhbat qilish orqali, muloqatlashish yordamida yomonliklardan asrash mumkinligiga ishonadi. Uning fikricha, falsafa bilimlarni sevish haqidagi ta‘limot ekan, ana shu bilimlar inson axloqiy foydalilikka qaratish asosida namoyon bo‘ladi. Suqrot falsafasida axloqiy ratsionalizm asos o‘rinni egallaydi.

Albatta, ba'zi takliflarni qabul qilish kerak bo'ladi, ular har qanday dalil uchun asos sifatida harakat qilishlari kerak va bunday binolarni sotib olish yoki olib kelish kerak, tushuncha, sezgi, aql-idrok yoki imon kabi ba'zi nomlar bilan atalishi mumkin bo'lgan narsalar orqali ong nuriga. Aristotel tafakkurda qo'llaniladigan asosiy tushunchalarni intellekt o'z-o'zidan idrok etishini ochiq aytdi; Platon vaziyatni taxminan bir xil deb hisoblaydi. "Taxminan xuddi shunday", chunki eslash afsonasi farq qiladi. Ammo biz sezgi orqali bilganimiz nima? Bu kategoriyalar: bir xillik va farq, harakat (o'zgarish) va harakatsizlik va borliq. Ammo bularning umumiy qo'llanilishi va berilgan sub'yekt o'ziga o'xshash va boshqa narsalardan farq qilishi, ba'zi jihatlari bilan o'zgarib, boshqalari bilan o'zgarmasligi va har jihatdan o'zgarishi mumkinligi ham kelishilgan. Buni Platon atributlarning qorishishi va ishtiroki deb ataydi: "Barcha sifatlar bir-biriga aralashib, bir-birida qatnashadi, lekin ba'zilari bu ishni qiladi, ba'zilari esa yo'q. Aynan shu narsa uning fikricha, monistik metafizikaga bo'lgan har qanday urinishlarni, xoh u oqimning metafizikasi bo'lsin, xoh hamma bir va o'zgarmas, deb aytadiganlarning yoki nihoyat, hamma narsa alohida va bir-biriga bog'liq bo'lmagan sinflarga bo'linishini ta'kidlaydiganlarning metafizikasini yo'q qiladi. Keyin qaysi sinflar aralashib, qaysi biri aralashmasligini aniqlash dialektika orqali amalga oshiriladigan falsafaning vazifasiga aylanadi. Dialektika turlarga ko'ra farq qiladi va dialektik ko'pchilikni qamrab olgan bitta g'oyani aniq idrok etadi, ularning har biri o'z-o'zidan yotadi va ko'plab boshqalar bir joyga to'planadi va nihoyat, boshqalardan ko'plari butunlay ajralgan. G'oyalarning bu aralashmasi borliq va harakat va harakatsizlik o'rtasidagi farq bilan tasvirlangan: Borliq barcha g'oyalar bilan aralashgan, harakat va makon faqat ba'zilari bilan aralashgan"[2;131].

Birinchi muammo individualistik epistemologiyaning relativizm mutlaq dunyosidan qochishidir. Bu qochish qanchalik imkonsiz bo'lib qolganini ko'rsatish uchun Sokrat birinchi navbatda hissiy illyuziyalar keltirib chiqaradigan tushlar va kasalliklarga va jinnilikka ishora qilishini aytadi. Albatta, ulardan azob chekayotganlar uchun illyuziya bo'lib ko'rinmaydigan bu illyuziyalar bilim ekanligini tan olamizmi? Tushlar olami bilan uyg'onish dunyosi o'rtasida qonuniy farq yo'qligini tan olamizmi? Theaetetda tabiiyki buni tan olmaydi, lekin agar u haqiqiy Protagorlik bo'lganida, qanday asosda farqlashimizni so'rashi mumkin edi. "Ammo u haqiqiy Protagoriy emas va u mutlaqlar to'plamini topish uchun ayordamga rozi. Keyin u, avvalo, nima uchun inson idroki hayvonlarning idrokidan ishonchliroq, degan savolga javob berishi kerak. Ikkinchidan, agar har bir kishi haqiqatga ega bo'lsa, nega kimdir ustoz bilan o'qishi kerak? Uchinchidan, boshqa odamlarning e'tiqodlarini ham, o'zinikini ham tekshirish bema'nilik emasmi? Aftidan, sofistlar hayvonlarni idrok etishi noto'g'ri ekanligini biz inson ekanligimiz

va bilimlarimizni pragmatik ravishda inson idrokiga asoslashimiz kerakligi uchun emas, balki it yuzli babun yoki qushqo'nmas chinakam bilimga ega bo'lmagani uchun bergan"[3;133].

Bundan tashqari, ta'lim va bahs-munozaralar kerakli natijalarni beradi deb taxmin qilinadi. Bu deyarli har bir kishi tomonidan aytiladigan taxminlar, lekin Platonning sabablari bo'lmasa-da, ularni tasdiqlagan, lekin yana ishonchli relativist ularni tasdiqlamasligi mumkin. Suqrot ham o'zining yosh shogirdining roziligi bilan qanoatlanmaydi, chunki uning ta'kidlashicha, hamma odamlar oqillikda birdek emas yoki hayvonlarda qn ko'ra ongliroq emas, ammo bunda isbotlanishi kerak va talab qilinadigan narsa dalildir.

Sokrat uchun fazilatli hayotning kaliti "yaxshilik" haqidagi bilim edi va bu axloqni gnoseologiya bilan bog'laydi. Agar kimdir yaxshilikni bilsa, uni tanlardi. Inson har doim mavjud variantlardan eng yaxshisini tanlaydi. Savol: Yaxshilik nima? Eng yaxshi nima? Fazilat bilimga bog'liq bo'ladi. Bilimning o'zi fazilatdir, lekin "yaxshilik" va ezgulikni bilish "yaxshi" hayot uchun zarur edi. Ruh yaxshilikni tanlashi kerak, lekin u nima ekanligini bilsagina. Yomonlik jaholatning natijasidir. Ruh yaxshi deb o'ylagan narsani tanlaydi, lekin bu ruh xato qilgani yo'q! Noto'g'ri ish beixtiyor. Yovuzlik qiluvchilar o'qitilishi, "yaxshilik" nima ekanligini o'rganishlari kerak va keyin uni tanlaydilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Ar-Roziyning "Ruhiy tabobat" va "falsafiy hayot tarzi" asarlari orqali xudi Suqrot kabi axloqiy muammolarga asosiy e'tibor qaratgani Suqrotni o'zining bu boradagi ustozini deb bilganini ham ta'kidlagan. Sokrat hech kim o'z ixtiyori bilan yomonlik qilmaydi, deb hisoblagan. Yomonlik jaholatning natijasidir. Agar odamlar nima qilish to'g'riligini bilsalar, buni qilishardi. Biz har doim o'zimiz uchun eng yaxshi yoki yaxshi deb hisoblagan narsani tanlaymiz. Shunday qilib, agar kimdir biz noto'g'ri deb hisoblagan narsani qilishni tanlasa, u xato qilgan va xatoni ko'rish uchun o'qitilgan bo'lishi kerak. Ular yomonlikni yaxshilik deb bildilar.

"Ammo Sokratning o'zining donoligi haqidagi talabi har birimiz yoki agar Respublikani nazarda tutadigan bo'lsak, oqil bo'lgan har birimiz uning ichida dialektik jarayon unib chiqishi mumkin bo'lgan bilim urug'iga ega ekanligimizga ishonchni anglatishi kerak"[4;138].

XULOSA VA TAKLIFLAR.

"Falsafiy hayot tarzi" asari undagi asosiy fikrlar bu Suqrotning hayoti misolida falsafiy hayotning qanday bo'lishi, Suqrot hayoti misolida ko'rsatilib

o‘tilgan. Albatta ar-Roziy Suqrot hayot yo‘lining hamma jihatlariga ham qo‘shilavermaydi va taklif va tanqidlarini ham keltirib o‘tadi. Shuningdek, Suqrotning tiyilish kerak bo‘lgan to‘qqizta narsalar haqidagi fikrlar ham bugungi kunda ba‘zilari dolzarbligini yo‘qotmagan. Ar-Roziy Suqrot nega buncha oddiy bo‘lganing siri sifatida ilm-fan shuningdek, falsafa bilan chuqur shug‘ullanganini ta’kidlagan. Suqrot hayotidagi falsafiy jihatlarni ochib berishga harakat qilgan bo‘lib ba‘zi joylarda uni oqlaydi, ba‘zi joylarda unga qarshi fikr bildiradi. Suqrotning yaxshilik haqidagi fikrlari ham o‘rinli bo‘lib inson ruhi yaxshilikni bilishi kerak, jamiyatdagi yomonliklar razolatdan kelib chiqishi ham o‘z tasdig‘ini topgan.

REFERENCES (ADABIYOTLAR RO‘YXATI)

1. Peter Adamson. *Al-Razi Great Medieval Thinkers*, Oxford University Press, 2021. -256 pages.
2. Translated from the Arabic by Arthur J. Arberry, Litt.D., F.B.A. Sir Thomas Adams's Professor of Arabic in the University of Cambridge. 1950. page-100.
3. Arberry, A. J. 1950. *The Spiritual Physick of Rhazes*. London: John Murray
4. Safarov.M.K. Abu bakr ar-Roziyning “Tibbi Ruhoniy (Ruh tibbiyoti) asarida g‘azabni va insonning o‘z kamchilliklarini bartaraf qilish haqida mulohazalar//Ijtimoiy fanlarning dolzarb muammolari//2023 ISSN:2181-1342(ONLINE)№/2(3)-B.214-219.
5. Каримов И. У. Неизвестное сочинение ар-Рази «Книга тайны - тайн», АН Узб. ССР, Т: 1957. -С.259.
6. Adamson, P. 2012. “Abū Bakr al-Rāzī on Animals.” *Archiv für Geschichte der Philosophie* 94: 249–73.
7. Safarov.M.K. Yangi O‘zbekiston: barqaror rivojlanishining ijtimoiy-falsafiy, iqtisodiy-siyosiy va huquqiy masalalari” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi ilmiy maqolalar to‘plami. Abu Bakr ar-Roziyning “falsafiy hayot tarzi” asarida inson ma’naviy hayotidagi quyi va yuqori chegaralar tahlili// // 2022 ISSN: 2181-1784 ASI factor= 1.7, 2021. – B.872-877 (№23; SJIF, 5.9457).
8. Adamson, P. Forthcoming. “Health in Arabic Ethical Works.” In *Health*, ed. P. Adamson. Oxford: Oxford University Press.
9. Safarov.M.K. Inson tabiatida ehtirosni tuta bilish borasidagi mushohadalarning Ar-Roziy asarlaridagi tahlili// Qar DU xabarlarini//2023№3/2(59).-B.125-130.
10. Umarjonov.S.S.Safarov.M.K. Fahriddin Roziyning “Latoif ul-G‘iyosiyot’ qo‘lyozma asarida aql va e‘tiqod masalasining qo‘yilishi va uning diniy falsafiy germeneytik tahlili // *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural And*

Social Sciences// 2021 ISSN: 2181-1784 Vol 1, Issue 5, 2021. – B.1045-1049. (№23; SJIF, 5.423).

11. Ratsionalism in Greek philosophy George Boas Johns Hopkins University Press Published. – Baltimore: USA, 2019. – P. 447.

12. Safarov.M. K, Umarjonov.S.S. Abu Bakr ar-Roziy etikasida befoyda o‘y surish va ochko‘zlik muhokamasi // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural And Social Sciences// 2021 ISSN: 2181-1784 Vol 1, Issue 5, 2021. – B.1045-1049. (№23; SJIF, 5.423).

13. The Book of the Philosophic Life” Abu Bakr Muhammad ibn Zakariyya al-Razi Translated by Charles E. Butterworth University of Maryland. 1950.page-3.